

**Александар М. Милошевић, Српска прича:
сећања из рата и револуције 1941–1945,
(приредио Немања Девић),
Службени гласник, Београд, 2018, 474 стр.**

Аутобиографије, успомене, мемоари и дневничке белешке људи који су утицали на обликовање историјских појава и феномена или оних који су се једноставно нашли у њиховом „вртлогу“ буде позорност свих оних који настоје да спознају прошлост. У првој линији професионалним истраживачима пружају прилику да оповргну или потврде наводе које су пронашли у примарним изворима, али и да „живом речи“ обогате своје публикације и што верније дочарају предмет истраживања. За нестручну јавност, која већином нема стрпљења за „сувопарне“ и фактографијом и научним апаратом „оптерећене“ научне публикације, могу да представљају полазни импулс за даље „путовање“ у прошлост.

Захваљујући ревности младог али већ искусног истраживача Немање Девића (до сада као аутор и коаутор објавио пет монографија) од заборава и пропадања отргнута су сећања Александра М. Милошевића, официра Краљевине Југославије, равнаторског команданта и истакнутог политичког радника у емиграцији. Сећања су писана у

Канади и хронолошки обухватају период од септембра 1944. и пораза Југословенске војске у отаџбини на Јеловој гори до маја 1945. и његовог бекства из земље. Публикација се састоји од предговора, четири поглавља и прилога. Свестан чињенице да је личност Александра Милошевића недовољно позната и неистражена, приређивач се оправдано определио да упоредо са текстом сећања пружи и темељну биографију овог официра.

У првом делу биографије (*Биографија Александра Милошевића Први део* 33–149) аутор прати живот Милошевића од рођења 1910. до одласка из земље 1945. године. Порекло породице, отац ратник, одрастање у Шумадији, основно образовање и гимназијски дани у Крагујевцу и Војној академији у Београду теме су кроз које нас приређивач упознаје са формирањем личности и карактерним особинама Милошевића, чиме пружа шири контекст за његово разумевање. Чињеница да је Девић као извор користио и „ђачку књижицу“ гимназијалца Милошевића довољно сведочи да ова биографија стоји на чврстим

хеуристичким темељима. Читајући ове редове формирамо слику о национално оријентисаном официру, који је по успеху предњачио у својој класи, али и који је своју част и идеале бранио поверемено неконвенционалним методама. Од посебне важности је део биографије посвећен Милошевићевој улози у Априлском рату. Као командант батерије у 31. артиљеријском пуку, овај официр био је сведок продора југословенске војске у Албанију.

Преостали део биографије читаоцу пружа квалитетно предзнање за читање самих сећања. Аутор биографије прати Милошевићев пут од одлуке да се не преда и настави борбу, прикључи Равногорском покрету, ступи на чело ове организације у свом завичају, до постављања за команданта Другог шумадијског корпуса, повлачења у Босну, повратка у Србију и бекства из земље. Како би реконструисао овај део биографије, аутор поред примарне грађе, релевантне литературе и самих сећања употребљава и заоставштину Милошевића.

Девих посебно апострофира податак да се Милошевић, за разлику од многих његових сарадника, није легализовао након слома устанка 1941. године. Такав потез тумачи некомпромисним антиокупаторским опредељењем које је красило овог официра све до окончања Другог светског рата. Упркос

чињеници што је користио контакте са појединцима у Српској државној стражи, он је имао изразито негативно држање према „стражарима“. Према Српском добровољачком корпусу заузимао је још оштрији став. У овом периоду Милошевић је изградио и негативан однос према комунистичком покрету отпора, на шта је несумњиво утицала чињеница да је био заробљен и одведен у ослобођено Ужице крајем октобра и почетком новембра 1941. Истичући чињеницу да је након слома устанка успео да обнови и прошири организацију на свом терену, Девих Милошевићу даје епитет способног команданта. Своју способност овај официр показао је и приликом формирања Другог шумадијског корпуса. За разлику од многих других команданта ЈВуО, успео је да сузбије самовлашће локалних официра и успостави чврсту субординацију. Аутор истиче Милошевићеву правдољубиву страну и његова настојања да заштити и оствари углед код цивилног становништва. Део биографије који је посвећен поразу равногорских снага, напуштању Србије и босанској голготи обимом је најмањи, што је у потпуности оправдано с обзиром на то да у наставку на ову тему иде опширан Милошевићев текст.

Први део сећања под насловом *У вртлогу укрштених интереса моћних* (149–205) Мило-

шевић је посветио осликавању општег стања у ЈВуО након тешког пораза на Јеловој гори, пробијању, повратку и приликама на терену корпуса, уласку Црвене армије у Краљевину Југославију, покушају ослобођења Краљева, конференцији у Ивањици и напуштању Србије од главнине равногорских снага. Као кључ пораза Милошевић истиче „енглеске магацине” а не борбеност партизанских јединица, уз опаску да би без ове предности непријатељ био лако савладан. Још једном потврђује да је позив краља Петра II Карађорђевића из септембра 1944. да се сви прикључе Народноослободилачком покрету имао разарајуће последице по морал војника, али и цивилног становништва. Долазак Црвене армије, према наводима Милошевића, припадници ЈВуО видели су као трачак наде и фактор који ће да „уразуми наше комунисте”. Оваква нада брзо је распршена и извидница коју је Милошевић упутио у сусрет јединицама Црвене армије дочекана је оружаном ватром. Значајно је и Милошевићево сведочење о разговорима са генералом Миодрагом Дамјановићем, шефом кабинета владе Милана Недића. Оцртава га као циничну особу, која је под тешким околностима показивала безбрижност. За разлику од досадашњих историографских истраживања која су приказивала Дамјановића као

блиског сарадника генерала Михаиловића, сећања која анализирамо односе између наведених фактора стављају на линију нужне сарадње, која је изнуђена тешким политичко-војним околностима у којима су се нашли влада Милана Недића и ЈВуО. Овим мемоарима допуњена су и наша сазнања о конференцији равногорских команданата одржаној октобра 1944. у Ивањици, на којој је разматрана ситуација и донета одлука о напуштању Србије.

У Босни – на идејном беспућу до голготе други је део Милошевићевих сећања. Босанска голгота ЈВуО није посебно обрађивана као историографска тема, а у мемоарској литератури (изузев Милошевићевог есеја у публикацији *Књига о Дражи*) само фрагментарно, те овај део сећања представља најзначајнији допринос ових мемоара. Чињеница да је аутор био професионални официр, са завршеним топографским курсом, резултирала је у фактографском погледу прецизном реконструкцијом кретања јединица ЈВуО кроз овај део Краљевине Југославије. Да је текст писала официрска „рука” видљиво је и приликом читања делова о ратним дејствима. Поред фактографске прецизности текст обилује и детаљима из свакодневног живота војника ЈВуО и описима места кроз које је ова војска пролазила. Користећи наратив, богату

детаљима, личним импресијама и најразличитијим описима, аутор нам упечатљиво дочарава „понор“ у коме се нашла ЈВуО. Без основних животних намирница, наоружања и муниције, лекова и другог материјала, принуђени да се снабдевају код локалног становништва, које је и само било сиромашно, равногорци су се борили за голи опстанак. Борбена моћ гладне, голе, босе, оболеле од тифуса и демотивисане војске била је на минимуму. Епизода приликом напада на варошицу Калиновик, кад је људство Романијског корпуса напустило једно крило само да би вечерало, довољно сведочи о томе.

Милошевић учестало износи личне утиске и биографске податке о истакнутим командантима, официрима и појединим обичним војницима. Први човек равногорске организације приказан је готово апологетски, што нам је добар показатељ какав су однос поједини официри имали према свом команданту. За разлику од идолопоклоничог погледа на личност генерала Михаиловића, Милошевић није имао речи хвале за многе друге равногорске команданте. Под ударом највеће критике нашао се Никола Калабић и Горска краљева гарда. На више места Милошевић указује на злоупотребе ове јединице, невојничко понашање њеног команданта и повремене злочине

над цивилима. Ауторову благонаклоност не ужива ни мајор Павле Ђуришић. Од првог сусрета Милошевић је исказао неповерење, а приликом наступања ЈВуО у Босни и Херцеговини није пропустио прилику да критикује злочине над муслиманским становништвом које су починиле Ђуришићеве јединице.

У другом делу биографије (*Биографија Александра Милошевића Други део*, 325–425) Девић је реконструисао живот Милошевића у емиграцији. На тај начин пружио је прилог истраживању српске емиграције након Другог светског рата, с обзиром на то да је Милошевић активно радио на њеном политичком обликовању и био сведок раскола унутар Српске православне цркве 1963. године. Не треба занемарити и да су читаоци на овај начин добили и увид у атмосферу под којом су сама сећања настајала.

На крају публикације налазе се три прилога (427–465). У првом су сећања Милошевића на члана савезничке мисије Ђорђа Мусулина, једног од команданта који су били њему потчињени Радосава Ивановића и другове из Војне академије Богољуба Мијатовића и Војмила Алфиревића. Други представља говор који је Милошевић одржао 1986, а у коме објашњава своје схватање суштине и улоге Равногорског покрета. У трећем прилогу приређивач је пружио

хронологију најважнијих догађаја у животу и раду Милошевића. Ради боље визуелизације публикација је опремљена и са више блокова до сада мање или у потпуности непознатих фотографија. У овом контексту посебно бисмо истакли географску карту чији је аутор Милошевић, а на којој је уцртан пут којим је ЈВуО прошла током босанске голготе.

За разлику од многих историографских пуританаца који би текст сећања оптеретили бројним фуснотама, Девић се сасвим оправдано определио да интервенише само у крајњој нужности, тј. када Милошевић пише о мање познатим људима или је неопходно исправити наводе. На тај начин сачувао је динамику и аутономију текста. Уместо оптерећивања основног текста инвазивним научним апаратом, приређивач је пружио прву свеобухватну биографију Александра Милошевића, што представља посебан научни допринос.

Својим уравнотеженим и већином критичким приказом догађаја Милошевићев текст је у потпуности на трагу *Сећањима из рата* Звонка Вучковића, међу историчарима једним од најцењенијих ратних мемоара. У одређеном погледу ови мемоари се и допуњују, с обзиром на то да је Вучковић био сведок догађаја у окупираној Србији до августа 1944, када је напустио земљу. Основна разлика је несумњиво што Милошевић по формацијској дужности често није био на самом извору догађаја и самим тим сведок или учесник доношења најважнијих одлука. Упркос томе сигурни смо да ће ови мемоари бити незаобилазна литература оних истраживача који имају амбицију да проучавају историју Равногорског покрета. Несумњиво, по темама које су заступљене и стилом којим су написани имају потенцијал да освоје и нестручну публику.

Др Раде Ристановић